

การจัดการเรียนรู้สำหรับภาวะพหุพลัง

LEARNING MANAGEMENT FOR ACTIVE AGING

Received: Jul 17, 2020

Revised: Oct 21, 2020

Accepted: Nov 19, 2020

พรรณทิพา เวชรังษี^{1*}
อุระณี รัตนพิทักษ์² ยูพิน ยศศรี³ ชลนกุล คำนิง⁴
นิติบดี ศุขเจริญ⁵
Phantipa Wetcharungsri^{1*}
Uraanee Ratanapitak² Yupin Yotsri³ Chonakul Kamnueng⁴
Nitibodee Sukjaeroen⁵

¹วิทยาลัยพยาบาลตำรวจ โรงพยาบาลตำรวจ
¹Police Nursing College
²⁻⁴คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
²⁻⁴Faculty of Nursing, Kasem Bundit University
⁵สำนักวิจัย มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต
⁵Research Center, Kasem Bundit University

*Corresponding Author, E-mail: Phantipa.w@nursepolice.go.th

บทคัดย่อ

ประเทศไทยมีความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและมีการพัฒนาทางด้านการแพทย์และการสาธารณสุข นำไปสู่การลดของอัตราการตายและการเพิ่มขึ้นของอายุเฉลี่ยของประชาชน ทำให้ประชากรผู้สูงอายุมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นและมีอายุยืนยาวมากขึ้น ซึ่งผู้สูงอายุเป็นวัยที่ต้องปรับตัวและปรับใจจากปัจจัยหลายรูปแบบที่เกิดขึ้นซึ่งนำมาในเรื่องของความถดถอยของสมรรถภาพหรือมีภาวะโรคเรื้อรังต่าง ๆ และมีผลต่อสภาพจิตใจของผู้สูงอายุ อีกทั้งลักษณะสังคมสมัยใหม่และความไม่เท่าเทียมกันในด้านต่าง ๆ ทำให้ผู้สูงอายุต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้น ทำให้มีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุเพิ่มจำนวนมากขึ้น เพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีภาวะพหุพลัง โดยผู้สูงอายุต้องการเรียนรู้และเข้ารับการศึกษารูปแบบต่าง ๆ เพื่อภาวะพหุพลัง ตอบแทนผู้อื่นและสังคม ถ่ายทอดความรู้หรือทักษะของตนเองและการเรียนรู้ตลอดชีวิต

คำสำคัญ: พหุพลัง การมีส่วนร่วม หลักประกัน

ภาวะพหุพลัง (Active Aging) มีกระบวนการ 3 เสาหลัก คือ มีสุขภาพที่ดี มีส่วนร่วม และมีหลักประกัน การจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุที่ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีภาวะพหุพลังนั้น จะอยู่ในส่วนของการมีส่วนร่วม โดยการเปิดโอกาสในการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้แก่ การศึกษาขั้นพื้นฐาน ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพ การศึกษาตลอดชีวิต ดังนั้น ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดศึกษาสำหรับผู้สูงอายุมิมีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาแนวทางในการพัฒนาการศึกษาและหลักสูตรสำหรับผู้สูงอายุที่ส่งเสริมการมีภาวะพหุพลังของผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

Abstract

Thailand has advanced technology and development in medicine and public health, which leading to a reduction in mortality and an increase in the average age of the people. The cause is elderly population to increase and live longer. The elderly must adjust behavior and mind in many forms that lead to the decline in performance or have various chronic diseases and affect the mental state of the elderly. Moreover, modern society features and inequality in various fields make the elderly more self-reliant. As a result, there is an increasing number of research studies on the elderly. To encourage the elderly to be active aging. The elderly need to learn and receive various forms of education to have active aging, give back to others and society, Transfer own knowledge or skills and lifelong learning.

Active aging has three pillars of process: to lead to health, participation. and security. Education management for the elderly that promote the elders to have active aging that will be in the participation section by providing opportunities for education and lifelong learning such as basic education, knowledge of health and lifelong education. Therefore, those involved in the provision of education for the elderly are very important in the study of guidelines for the development of education and curriculum for the elderly that promote active aging of the elderly. So that the elderly can adapt to social changes and have a good quality of life.

Key words: Active Aging, Lifelong Education

บทนำ

ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและการพัฒนาทางการแพทย์และการสาธารณสุข โดยเฉพาะการวางแผนครอบครัวที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น นำไปสู่การลดของอัตราการตายและการเพิ่มขึ้นของอายุเฉลี่ยของประชากร ทำให้ประชากรผู้สูงอายุ มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นและมีอายุยืนยาวมากขึ้น ผู้สูงอายุเป็นวัยที่ต้องปรับตัวปรับใจกับการเปลี่ยนแปลงหลายรูปแบบที่เกิดขึ้น เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายของระบบต่าง ๆ ในร่างกาย อันนำมาซึ่งความถดถอยของ สมรรถภาพหรือมีภาวะโรคเรื้อรังต่าง ๆ และต้องปรับด้านจิตใจจากสภาพต่าง ๆ เช่น การเกษียณอายุจากงานประจำ การเคยเป็นที่ยอมรับของสังคมหรือ

มีการสูญเสียอย่างรุนแรงที่มีผลต่อสภาพจิตใจของผู้สูงอายุ คือ การพลัดพรากจากสิ่งที่ตนรัก การแยกครอบครัวของบุตร เป็นต้น (วิลเล่ย์ คอปต์นิตตี้กุล และคณะ, 2545) สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุที่อยู่ในสังคม โดยเฉพาะสังคมสมัยใหม่ และเมื่อสังคมไทยเข้าสู่สังคมสูงอายุ (Aging society) อาจเป็นอุปสรรคในการพัฒนาของระบบทุนนิยม เนื่องจากโอกาสการแข่งขันทางเศรษฐกิจจากการปันผลประชากรที่มีสัดส่วนประชากรวัยแรงงานลดลงเรื่อย ๆ ด้วยเหตุนี้สังคมจึงคาดหวังให้ผู้สูงอายุมีพลังพลั่งหรือ Active aging เพื่อให้สามารถเป็นที่พึ่งและช่วยสังคมต่อไปได้

พลังพลั่ง ตามความหมายขององค์การอนามัยโลกหรือ WHO หมายถึง กระบวนการเพิ่มโอกาสด้านสุขภาพ ด้านการมีส่วนร่วมและด้านหลักประกันความมั่นคง เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตให้ผู้สูงอายุให้ตระหนักในศักยภาพของตนเองทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม (World Health Organization, 2002)

การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และประชากร ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบของการดูแลผู้สูงอายุในครอบครัว การมีจำนวนบุตรให้พึ่งพามีจำนวนลดลง ตลอดจนการเปลี่ยนสภาพจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมืองและระบบการทำงานเชิงอุตสาหกรรมของคนรุ่นใหม่ของประเทศในทวีปเอเชีย ทำให้ครอบครัวดูแลผู้สูงอายุน้อยลง ตลอดจนค่านิยมในการเลี้ยงดูผู้สูงอายุน้อยลง และทำให้ผู้สูงอายุต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้น (เพ็ญแข ประจันปัจฉินีก, 2550) อย่างไรก็ตามอีกหนึ่งที่เป็นผลมาจากสภาพปัญหาเศรษฐกิจในปัจจุบันที่หนุ่มสาวต้องไปประกอบอาชีพในเมืองใหญ่ ปล่อยให้ผู้สูงอายุต้องอยู่ตามลำพังหรือต้องเลี้ยงดูบุตรหลานแทนนั้นมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น อาจสะท้อนให้เห็นว่า ผู้สูงอายุไม่ได้เป็นภาระให้บุตรหลาน ในทางกลับกันอาจจะเป็นผู้ที่เข้ามาช่วยเหลือบุตรหลานมากกว่า

นอกจากนี้ในสังคมไทยผู้สูงอายุยังต้องเผชิญกับความไม่เท่าเทียมกันในด้านต่าง ๆ รวมทั้งด้านสิทธิระหว่างเพศ ผู้สูงอายุหญิง ผู้สูงอายุที่ยากจน ผู้สูงอายุในเขตชนบท ผู้สูงอายุที่ไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ มักจะไม่สามารถเข้าถึงบริการสุขภาพ กิจกรรมที่สร้างรายได้และกระบวนการตัดสินใจต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ (วาทีณี บุญชะลักษ์, 2545) โดยเฉพาะปัญหาทางการศึกษาของผู้สูงอายุไทย และจากการศึกษาของ Knodel และ Chayovan (2008) พบว่า แนวโน้มสถิติผู้สูงอายุที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาจะมีจำนวนลดลงและช่องว่างระดับการศึกษาของผู้สูงอายุชายและหญิงจะลดลง โดยจะมีการศึกษาที่เพิ่มสูงขึ้น แต่จะมีปัญหาเกี่ยวกับผู้ดูแลผู้สูงอายุ เนื่องจากการไม่แต่งงานของผู้สูงอายุทำให้จำนวนเด็กที่เกิดน้อยลง ซึ่งส่งผลต่อจำนวนผู้ดูแลในด้านสุขภาพของผู้สูงอายุในอนาคต

ถึงแม้ในปัจจุบันจะมีนโยบายทางการศึกษาที่รองรับสังคมผู้สูงอายุ แต่ยังมีขาดงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาและการเรียนรู้ในผู้สูงอายุอีกมาก ส่วนใหญ่มุ่งไปทางด้านสาธารณสุข เพื่อแก้ไขปัญหาสุขภาพของผู้สูงอายุ ซึ่งจากการศึกษาของ เอกพล จันทรสถิตพร (2551) ศึกษาเกี่ยวกับการประเมินความต้องการจำเป็นในการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า ความต้องการด้านการพัฒนาตนเองอยู่ในอันดับแรก รองลงมาเป็นด้านสาธารณสุขและความเป็นอยู่ ถัดมาเป็นด้านการนับถือตนเองและการปรับตัว สุดท้ายเป็น ด้านสุขภาพจิตและคุณธรรม ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาเพื่อส่งเสริมการพัฒนาตนเองของผู้สูงอายุให้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการประมาณการว่าในอนาคต ผู้ทำงานคนหนึ่งอาจต้องดูแลผู้สูงอายุถึง 4 คน ซึ่งเป็นภาวะการณ์ที่ทุกประเทศต้องหาทางแก้ไข โดยแนวทางแก้ไขอันหนึ่ง คือ หันมาพัฒนาตัวผู้สูงอายุเอง โดยให้การศึกษาและการเรียนรู้ รวมทั้งการฝึกอบรม ก่อให้เกิดศักยภาพที่จะดูแลตนเองและสังคมได้ (เพ็ญแข ประจันปัจฉินีก, 2550) และเน้นการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ คือ คำตอบสำคัญ ที่จะบรรเทาเบาบางต่อปัญหาที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้นี้ เพราะเมื่อ

ภาครัฐ ภาคเอกชน ตลอดจนภาคประชาชนให้ความสนใจต่อการสนับสนุนด้านการศึกษา สำหรับบุคคลทุกเพศ ทุกวัย อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ การศึกษาจะเป็นเครื่องมือและเครื่องช่วยในการจัดการคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมโดยเฉพาะบุคคลผู้อยู่ในวัยเกษียณอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น อย่างน้อยก็เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของสังคม ในความคาดหวังที่ผู้สูงอายุหรือผู้เกษียณอายุเป็นบุคคลผู้มีความสามารถ ดำรงชีวิต ดูแลรักษาสุขภาพ ตลอดจนถึงการดูแลตนเองเบื้องต้นได้ ทั้งการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุยังก่อให้เกิดประโยชน์นอกเหนือจากตัวผู้สูงอายุเอง คือ ผู้สูงอายุซึ่งมีศักยภาพและความพร้อม ยังสามารถที่จะเข้าร่วมหรือสนับสนุนภารกิจทางสังคมได้อีกเป็นอย่างมาก (นพเกตุ สุขสมเพียร, 2549)

จากที่กล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า การจัดการศึกษาในผู้สูงอายุมิมีบทบาทในการลดปัญหาต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมและมีคุณภาพชีวิตที่ดี ผู้ศึกษาจึงต้องการทบทวนวรรณกรรมและเอกสาร โดยการสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาในผู้สูงอายุ เพื่อค้นหาแนวทางการจัดการศึกษาและแนวทางการพัฒนาหลักสูตรทางการศึกษาและการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุต่อไป

การจัดการศึกษาให้ผู้สูงอายุ

การศึกษาเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในผู้สูงอายุโดยการสังเคราะห์งานวิจัยต่าง ๆ พบว่า การจัดการศึกษาในผู้สูงอายุ มีเป้าหมายที่ต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุและผู้ดูแลผู้สูงอายุ เนื่องจากปัญหาของผู้สูงอายุมีแนวโน้มจำนวนเพิ่มมากขึ้นและมีความแตกต่างจากวัยอื่น ๆ หากไม่ได้รับการดูแล อาจเกิดปัญหาและเป็นภาระแก่สังคมได้ ทั้งนี้จากงานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาจำแนกตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย โดยสามารถสรุปผลได้ดังนี้

1. เพื่อการเตรียมความพร้อมและการพัฒนาภาวะพหุพลังของผู้สูงอายุ งานวิจัยที่ศึกษาได้แก่ ทิพาพร ทองสว่าง (2541) เพ็ญแข ประจณปัจจนิก (2550) สมฤดี ธัมภิตติคุณ (2550) อาชญญา รัตนอุบล และคณะ (2552) และอุษา โพนทอง (2553)
2. เพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ ได้แก่ เบญจวรรณ วงษาดี (2550) เพ็ญแข ประจณปัจจนิก (2550) อรอำไพ บุรานนท์ (2554) และเอกพล จันทร์สถิตย์พร (2551)
3. เพื่อศึกษารูปแบบการศึกษาที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ ซึ่งพบว่า มีทั้งการศึกษาในระบบ นอก ระบบและตามอัธยาศัย โดยมีลักษณะการศึกษาตามช่วงชีวิต เนื้อหาการเรียนรู้ การจัดการเรียนการสอน และสถานที่ต่าง ๆ งานวิจัยที่ศึกษาได้แก่ กฤษณพันธ์ เฟิงศรี (2553) จิตตินันท์ พรหมสุวรรณ (2547) นพเกตุ สุขสมเพียร (2549) สุพัตรา คชทอง (2545) อรอำไพ บุรานนท์ (2554) อุตสาหกรรม กล้าถึก (2550) และ Farguhar (2010)
4. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ในผู้สูงอายุ จากผลของการจัดการเรียนรู้ ปัจจัยและปัญหาการเรียนรู้ในผู้สูงอายุ งานวิจัยที่ศึกษาได้แก่ ชโลทัย บัญติ (2540) Farguhar (2010) Villar และคณะ (2010) เป็นต้น
5. เพื่อพัฒนาหลักสูตรในการผู้ดูแลผู้สูงอายุและบุคลากรทางสุขภาพ งานวิจัยที่ศึกษาได้แก่ ทวีศักดิ์ รูปสิงห์ (2550) ยุทธ ไกรยวรรณ (2545) และลัดดาวัลย์ พุทธรักษา (2553) เป็นต้น

ตารางที่ 1 ประเด็นเกี่ยวกับการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ในผู้สูงอายุ (นพเกตุ สุขสมเพียร (2549) เพ็ญแข ประจันปัจฉินีก (2550) Johnson and Bungum (2008) Lewis (2010) Villar และคณะ (2010)

ทำไม	อะไร	อย่างไร	ที่ไหน
<p>1. เพื่อภาวะพลพลงดัง ดำรงและรักษาความรู้สึกรักของความรักแรง, ใช้สมอง, การออกกำลังกาย, คงไว้ซึ่งหัวใจปัญหา, สุขภาพและการเจริญเติบโต, เข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่นมากขึ้น ปรับตัวได้ง่าย</p> <p>2. เพื่อต้องการให้ตอบสนองแก่ผู้อื่นและสังคม เกิดความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนใหม่ เข้าใจผู้อื่นมากขึ้น</p> <p>3. เพื่อต้องการสอนหรือถ่ายทอดความรู้และการใช้ทักษะของตนเอง</p> <p>4. เพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ, ไม่หยุดนิ่ง, และการเรียนรู้ที่มีความหมายแก่ชีวิต ขยายความคิด และความสามารถในการเรียนรู้ คิดบวก มีเป้าหมาย</p>	<p>1. วัฒนธรรมต่าง ๆ</p> <p>2. ความคิดใหม่, ความสามารถพิเศษ</p> <p>3. ทักษะใหม่, อาชีพ (การปรึกษา, การจัดสวน), การขับรถ</p> <p>4. งานอดิเรก เช่น งานฝีมือ, การวาดรูป, การทาสี ดนตรี</p> <p>5. การใช้ภาษา</p> <p>6. เทคโนโลยี E-mail, Internet, Computer, โปรแกรมกราฟฟิก, การถ่ายภาพ, โทรศัพท์เคลื่อนที่</p> <p>7. ความเชื่อทางจิตวิญญาณ</p> <p>8. สถานการณ์ปัจจุบัน, นโยบายของรัฐ</p> <p>9. ลักษณะผู้คนและการคิด</p>	<p>1. การท่องเที่ยว</p> <p>2. การอ่าน การเขียน</p> <p>3. กิจกรรมและการเรียนรู้สิ่งใหม่</p> <p>4. การออกกำลังกายวิธีการใหม่, การเดิน</p> <p>5. กิจกรรมทางวัฒนธรรม</p> <p>6. การเคลื่อนย้ายไปที่รู้สึกสบาย</p> <p>7. การศึกษานอกระบบ</p> <p>8. การศึกษาตามอัธยาศัย</p> <p>9. การจัดการศึกษาในระบบ</p>	<p>1. มหาวิทยาลัยวัยที่ 3 (U3A)</p> <p>2. สถาบันเกี่ยวกับเกษียณอายุ</p> <p>3. ชมรมหรือกลุ่มต่าง ๆ</p> <p>4. โบสถ์</p> <p>5. ที่ทำงาน</p> <p>6. สถานศึกษาที่มีการจัดการศึกษาในระบบ</p> <p>7. หน่วยอาสาต่าง ๆ</p> <p>8. สวนสาธารณะ</p> <p>9. ศูนย์กีฬา</p>

การจัดการศึกษาในผู้สูงอายุในด้านวิทยาการผู้สูงอายุสาขาการศึกษา (Education Gerontology) เป็นส่วนหนึ่งพัฒนาการของความรู้ทางด้านผู้สูงอายุ โดยวิทยาการที่เกี่ยวกับการสูงอายุมีทั้งหมด 3 ด้าน ได้แก่ วิทยาการผู้สูงอายุด้านการแพทย์ (Geriatrics) วิทยาการเชิงสังคม (Social Gerontology) และวิทยาการผู้สูงอายุสาขาการศึกษา (Education Gerontology) ซึ่งเป็นวิทยาการที่เกิดขึ้นล่าสุด เป็นเรื่องของการศึกษาค้นคว้าและการเผยแพร่ความรู้ด้านวิชาการและกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ผู้สูงอายุ เพื่อให้สามารถปรับตัวได้และดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีความสุข สามารถกลับมาเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพของสังคมได้อีกครั้งหนึ่ง วิทยาการผู้สูงอายุสาขาการศึกษา (Education Gerontology) เป็นการผสมผสานปรัชญา หลักการ และวิธีการสอนผู้ใหญ่ (Adult Method) ร่วมกับวิทยาการผู้สูงอายุทางการแพทย์และเชิงสังคม นำมาจัดเป็นรูปแบบการสอนให้แก่ผู้เรียนวัยสูงอายุ (Older Adult) โดยมีแนวคิดว่าการเรียนรู้ของบุคคลสามารถปรับตัวและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ดังที่แมคลัสกี ปราชญ์ด้านวิทยาการผู้สูงอายุด้านการศึกษา ได้กล่าวไว้ว่า “ในช่วงวัยปลายชีวิตของมนุษย์มีสิ่งที่ดีกว่าการเสื่อมถอย และความสิ้นหวัง การศึกษาจะช่วยให้สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้” ซึ่งหมายถึงการศึกษาจะเป็นเครื่องมือช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวและดำรงชีวิตที่ดีในสังคมได้ (เพ็ญแข ประจันปัจฉินีก, 2550) และได้เสนอไว้ว่า ผู้สูงอายุมีความจำเป็นต้องได้รับการศึกษา หรือการเรียนรู้เพื่อสนองความต้องการพื้นฐาน 5 ด้าน ได้แก่

1. ความต้องการความรู้เพื่อสามารถปรับตัวดำรงตนอยู่ในสังคม (Coping Needs)
2. ความต้องการทักษะเพื่อสามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคมได้ (Express Needs)

3. ความต้องการความรู้เพื่อสามารถถ่ายทอดให้แก่สังคม (Contributive Needs)
4. ความต้องการความรู้เพื่อควบคุมสภาพแวดล้อม (Influence Needs)
5. ความต้องการความรู้ที่จะพัฒนาให้ดีขึ้นกว่าเดิม (Transcendence Needs)

ความต้องการพื้นฐานเหล่านี้มีความสอดคล้องกับผลการสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาในผู้สูงอายุ จะเห็นได้ว่า งานวิจัยส่วนใหญ่พบว่า การจัดการศึกษาในผู้สูงอายุเข้ามาทำให้ผู้สูงอายุเกิดสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. เพื่อภาวะพหุผลผลิต
2. เพื่อตอบแทนผู้อื่นและสังคม
3. เพื่อถ่ายทอดความรู้หรือทักษะของตนเอง
4. เพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การศึกษาในช่วงวัยสูงอายุนี้ มักจะมีวัตถุประสงค์ตามความต้องการที่ผู้สูงอายุต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง หรือเพื่อให้ผู้สูงอายุมุ่งเน้นการเตรียมความพร้อมในด้านต่าง ๆ (เพ็ญแข ประจันปัจฉิม, 2550; อาชญญา รัตนอุบล และคณะ, 2552) ตามที่องค์การสหประชาชาติ มีหลักการที่เน้นในการดูแลผู้สูงอายุไว้ 4 ด้าน ได้แก่ การมีความอิสระ (Independence) การมีส่วนร่วม (Participation) การได้รับการดูแล (Care) และการมีศักดิ์ศรี (Dignity) จากหลักการดังกล่าวมีประเด็นที่ถือว่าสำคัญมาก ได้แก่ การพัฒนาตัวเองของผู้สูงอายุ (Development) และการเตรียมประชากรเข้าสู่วัยสูงอายุตั้งแต่วัยต้นของชีวิต (Lifelong Individual Development) รวมทั้งการฝึกอบรมและการให้การศึกษาแก่ผู้สูงอายุ เพื่อให้สามารถเป็นประชากรที่มีคุณภาพของสังคม โดยการพัฒนาตัวผู้สูงอายุให้มีคุณภาพ มีศักยภาพ มีความพร้อมที่จะช่วยเหลือตนเองได้ ไม่เป็นภาระแก่สังคมที่เรียกว่า พหุผลผลิต (Active Aging) ซึ่งสามารถทำได้โดยจัดให้การศึกษาและการเรียนรู้ (Education and Learning) แก่ผู้สูงอายุ ทั้งในวัยก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุและเมื่ออยู่ในวัยสูงอายุแล้ว (เพ็ญแข ประจันปัจฉิม, 2550)

โดยภาวะพหุผลผลิต (Active Aging) มีกระบวนการ 3 เสาหลัก คือ มีสุขภาพที่ดี (healthy) มีส่วนร่วม (participation) และมีหลักประกัน (security) ซึ่งการจัดการศึกษาในผู้สูงอายุจะอยู่ในส่วนของการมีส่วนร่วม (participation) โดยการเปิดโอกาสในการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้แก่ การศึกษาขั้นพื้นฐาน ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพ การศึกษาตลอดชีวิต (วัลย์พร นันทศุภวัฒน์, 2551) จะเห็นได้ว่า การศึกษาตลอดชีวิตเป็นส่วนสำคัญที่จะส่งเสริมให้เกิดภาวะพหุผลผลิตในผู้สูงอายุ ซึ่งน่าจะสอดคล้องจากการศึกษางานวิจัยที่พบว่า มีงานวิจัยที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตในผู้สูงอายุจำนวนมากว่าด้านอื่น แต่ยังไม่เห็นคุณลักษณะของผู้สูงอายุที่มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งหากศึกษาคุณลักษณะของการเรียนรู้ตลอดชีวิตจะพบว่า สมิตและสเปอร์ลิง ได้ให้นิยามคุณลักษณะของผู้เรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นการแสดงออก 2 ด้าน โดยแต่ละส่วนจะไม่สามารถแยกจากกันได้ (อรอำไพ บุรานนท์, 2554) คือ

ส่วนที่ 1 การแสดงการเรียนรู้ที่เห็นเป็นเชิงประจักษ์ เป็นการเรียนรู้ที่ตั้งใจและมีการวางแผนที่จะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงชีวิต

ส่วนที่ 2 คุณธรรมในการเรียนรู้ เป็นหลักการพื้นฐานทางคุณธรรม 4 ประการ ได้แก่ ความมุ่งมั่นส่วนบุคคล (personal commitment to learning) ความมุ่งมั่นต่อสังคม (social commitment to learning) การนับถือหรือการยอมรับของผู้อื่น (respect for other learning) และ การนับถือความจริง (respect in truth)

จากการศึกษาการพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาเพื่อการเรียนตลอดชีวิตของนิตยา สำเร็จผล (2547) พบว่า จะต้องมึเจตคติต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีทักษะและความสามารถที่เอื้อในการเรียนรู้ ทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต คุณลักษณะที่เอื้อในการเรียนรู้ตลอดชีวิต และแนวทางการพัฒนา หลักสูตรที่ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้องกำหนดให้มีการพัฒนาผู้เรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับหลักสูตร สาขาวิชาเป็นจุดประสงค์หลัก หรือกำหนดให้เป็นคุณลักษณะของบัณฑิต และมีเกณฑ์การเรียนการสอนที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตไว้ดังนี้ คือ

1. การบูรณาการแนวดิ่ง

- 1.1 ผู้เรียนวางแผนการเรียนรู้ของตนเอง
- 1.2 ผู้เรียนประเมินการเรียนรู้ของตนเอง
- 1.3 ให้นำหนักการประเมินแบบย่อย มากกว่าแบบรวม

2. การบูรณาการแนวนอน

- 2.1 ให้นำหนักกับการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นผู้กระทำเชิงรุกมากกว่าเชิงรับ
- 2.2 กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกกระบบและตามอัธยาศัย
- 2.3 กระตุ้นการเรียนรู้จากเพื่อน (Peer learning)
- 2.4 ผู้เรียนมีการบูรณาการวัสดุ เนื้อหาความรู้จากสาขาวิชาต่าง ๆ
- 2.5 มีการใช้กลวิธีการเรียนรู้ต่าง ๆ ในสถานการณ์ต่าง ๆ
- 2.6 มีการใช้ความรู้เพื่อจัดการกับปัญหาในโลกจริง
- 2.7 ให้นำหนักกับการเรียนรู้อย่างน้อยเท่า ๆ กับเนื้อหาการเรียนรู้อื่น ๆ
- 2.8 กระตุ้นให้มีการประเมินตนเองโดยพิจารณาจากเกณฑ์ในสังคมจริง

การเรียนรู้ที่ผู้สูงอายุต้องการเรียนรู้อาจแบ่งเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านทักษะ เช่น ทักษะใหม่ทั้งการคิดและการทำงาน การใช้เทคโนโลยี
2. ด้านการสื่อสาร เช่น การใช้เทคโนโลยีทางด้าน e-mail โทรศัพท์เคลื่อนที่ได้ การเขียน การอ่าน

3. ด้านจิตใจและความเชื่อ เช่น การทำงานอดิเรก ความเชื่อทางด้านจิตวิญญาณ

4. ด้านสังคม เช่น การศึกษาลักษณะผู้คนและการคิด วัฒนธรรม การท่องเที่ยว

จากข้อสรุปข้างต้นมีความสอดคล้องกับการศึกษาของสุมาลี สังข์ศรี (2543) เกี่ยวกับความจำเป็นของการศึกษาตลอดชีวิต เนื่องมาจาก

1. ความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและอาชีพการงาน การศึกษามีความจำเป็นกับชีวิตมาก โดยเฉพาะในสภาพสังคมเศรษฐกิจในปัจจุบันที่เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว
2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ปัญหาสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น มีการแข่งขัน เอารัดเอาเปรียบ มีความแตกต่างของกลุ่มคน คนจน คนรวย ประเพณีดั้งเดิมของประเทศต่าง ๆ หรืออารยธรรมต่าง ๆ ถูกครอบงำอย่างรวดเร็วโดยวัฒนธรรมใหม่ ๆ

รูปแบบการจัดการเรียนรู้สำหรับภาวะพหุผลพลัง

การพัฒนาารูปแบบการจัดการเรียนรู้เริ่มต้นในปี ค.ศ. 1970 และในปี ค.ศ. 1975 เริ่มมีการจัดการศึกษาแบบมหาวิทยาลัยวัยที่สาม (U3A : University of The Age) และมีการจัดการเรียนการ

สอนรูปแบบ Elder hotel ซึ่งมีลักษณะการจัดชั้นเรียนให้แก่ผู้สูงอายุในมหาวิทยาลัย และมีการขยายการจัดการศึกษาในผู้สูงอายุในรูปแบบต่าง ๆ ด้วยหน่วยงาน สถาบันที่เกี่ยวกับการเกษียณอายุ จากงานวิจัย พบว่า การจัดการศึกษาที่เป็นหลักในผู้สูงอายุ คือ การจัดการศึกษาในระบบ

การจัดการศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งแนวทางการจัดการศึกษาที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุหลังเกษียณ ควรเน้นการจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (นพเกตุ สุขสมเพียร, 2549 และ Lamdin and Fugate, 1997) เพื่อพัฒนาตนเองอันดับแรกและอย่างต่อเนื่อง (เอกพล จันทร์สถิตย์พร, 2551) อีกทั้งยังมีแนวทางการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาความพร้อมเพื่อนำไปสู่การเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ หรือภาวะพลัดพลัง โดยจากงานวิจัยของ เพ็ญแข ประจันปัจฉิม (2550) ได้แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน ได้แก่

1. ระยะก่อนเกษียณ หรือก่อนอายุ 60 ปี โดยการจัดต้องจัดเป็นการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัยร่วมกัน

2. ระยะหลังการเกษียณ หรือหลังอายุ 60 ปี ควรได้รับศึกษาในระยะก่อนเกษียณมาก่อน เพื่อการปรับตัวให้เข้าสู่ระยะหลังเกษียณได้ง่ายขึ้น โดยเนื้อหาควรเป็นไปตามทฤษฎีของแมคคัลสกี ที่เน้นความรู้ด้านสุขอนามัยและสุขภาพจิต การเรียนรู้เพื่อการมีส่วนร่วมในสังคม การบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม การได้รับความรู้และสื่อประเภทต่าง ๆ เพื่อสามารถตามทันต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคม และการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาตนเอง

นอกจากนี้ส่วนใหญ่มีการจัดการศึกษาในผู้สูงอายุตามหน่วยงานหรือสถาบันต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัย ศูนย์บริการผู้สูงอายุ ชมรมผู้สูงอายุ สวนสาธารณะ เป็นต้น ซึ่งมีความหลากหลายขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้สูงอายุที่ต้องการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับ Ronald และคณะ (1995) ที่ได้สรุปรูปแบบการจัดการศึกษาที่หน่วยงานต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาในผู้สูงอายุออกเป็น 5 แบบ โดยเป็นการจัดการศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ ดังนี้

1. วิทยาลัยและมหาวิทยาลัยที่มีแนวทางของสถาบันการเกษียณอายุ
2. หน่วยงานที่ให้บริการและข้อมูลเกี่ยวกับผู้สูงอายุ (OASIS : Older Adult Service and Information)
3. ศูนย์ให้คำแนะนำผู้มีปัญหา (Shepherd's center)
4. วิทยาลัยชุมชน
5. ศูนย์ดูแลผู้สูงอายุ

สรุปสาระสำคัญ

การจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการส่งเสริมการมีภาวะพลัดพลังของผู้สูงอายุ และสามารถปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยใช้รูปแบบการจัดการเรียนการสอนทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในผู้สูงอายุ ซึ่งจักต้องมีการออกแบบการเรียนรู้ที่มีความเหมาะสมกับผู้เรียนและตามความต้องการของแต่ละบุคคล พร้อมทั้งศึกษาแนวทางในการพัฒนาการศึกษาและหลักสูตรสำหรับผู้สูงอายุที่ส่งเสริมการมีภาวะพลัดพลัง เพื่อให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

ประเด็นที่น่าสนใจจากงานวิจัย

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ นั้น เป็นเป้าหมายของการดูแลผู้สูงอายุในสังคม โดยการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยใช้การจัดการศึกษาด้วยรูปแบบหรือวิธีการต่าง ๆ หรือการแก้ปัญหาในผู้สูงอายุ ตามสถานการณ์ที่พบได้บ่อย ซึ่งพบว่า มีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

1.คุณลักษณะของผู้สูงอายุไทยที่มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งพบว่า มีงานวิจัยหลาย ๆ เรื่องที่ศึกษาแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในผู้สูงอายุ แต่ยังไม่มียงานวิจัยที่สามารถอธิบายได้ว่า คุณลักษณะใดที่เป็นผู้สูงอายุที่มีการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตตามบริบทของสังคมไทย

2.การพัฒนาหลักสูตรการอบรมเพื่อเตรียมความพร้อมให้ผู้สูงอายุก้าวเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ (Active Aging) จากงานวิจัยพบว่า มีหลักสูตรที่เน้นฝึกทักษะในการดูแลแก่กลุ่มบุคลากรสุขภาพและผู้ดูแลผู้สูงอายุ แต่ขาดการพัฒนาหลักสูตรที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับผู้สูงอายุ ซึ่งสอดคล้องกับอาชัญญา รัตอุบล และคณะ (2552) กล่าวว่า ยังไม่มีหลักสูตรการอบรมเพื่อเตรียมความพร้อมให้ประชาชนก้าวเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ (Active Aging) ที่ชัดเจน

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณพันธ์ เพ็งศรี. (2553). *รูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมสำหรับผู้สูงอายุ*. (ปริญญาณิพนธ์ดุขฎิบัณฑิต). สาขาการศึกษาผู้ใหญ่ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย.
- จิตตินันท์ พรหมสุวรรณ. (2547). *ความต้องการการศึกษาหลังเกษียณอายุของอาจารย์ที่เป็นสมาชิกชมรม มก. อาวุโสและชมรมผู้สูงอายุ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*. (ปริญญาณิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต). สาขาการศึกษาผู้ใหญ่ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย.
- ชโลทัย บัญติ. (2540). *ปัญหาในการเรียนของนักศึกษาผู้ใหญ่วัยกลางคนและสูงอายุในหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนสายสามัญ วิธีเรียนทางไกล จังหวัดกำแพงเพชร*. (ปริญญาณิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต). สาขาการศึกษาผู้ใหญ่ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย.
- ทวีศักดิ์ รูปสิงห์. (2550). *การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ สำหรับบุคลากรด้านสุขภาพ*. (ปริญญาณิพนธ์การศึกษาดุขฎิบัณฑิต). สาขาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย.
- ทิพาพร ทองสว่าง. (2541). *ตัวแปรที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณของวัยผู้ใหญ่กลางคน*. (ปริญญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต). สาขาจิตวิทยาพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย.
- นพเกตุ สุขสมเพียร. (2549). *รูปแบบการจัดการศึกษาหลังเกษียณอายุสำหรับข้าราชการพลเรือนไทย*. (ปริญญาณิพนธ์การศึกษาดุขฎิบัณฑิต). สาขาการศึกษาผู้ใหญ่ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย.

- นิตยา สำเร็จผล. (2547). *การพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต*. (ปริญญาานิพนธ์การศึกษา ดุษฎีบัณฑิต). สาขาการศึกษาผู้ใหญ่บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย.
- เบญจวรรณ วงษาดี. (2550). *ศึกษาเกี่ยวกับการศึกษาความต้องการกิจกรรมการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ*. (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ สุรินทร์ ประเทศไทย.
- เพ็ญแข ประจวบปัจฉิม. (2550). *การจัดการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อเตรียมความพร้อมในการพัฒนาภาวะพหุติพลังของผู้สูงอายุไทย*. ภาควิชาการศึกษาผู้ใหญ่ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย.
- ยุทธ ไกรยวรรณ. (2545). *การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมผู้ดูแลผู้สูงอายุ*. (วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต). สาขาวิจัยและพัฒนาหลักสูตร บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย.
- ลัดดาวัลย์ พุทธิรักษา. (2553). *รูปแบบการพัฒนาผู้ดูแลผู้สูงอายุโดยการเรียนรู้การนำตนเองและการจัดการความรู้*. (ปริญญาานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต). สาขาการศึกษาผู้ใหญ่ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย.
- วาทีณี บุญชะลิกษ์. (2545). *โครงการนโยบายและทิศทางนโยบายด้านผู้สูงอายุในอนาคต*. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : http://www.thaigri.org/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=22&Itemid=27. วันที่สืบค้น 19 กันยายน 2563.
- วิไล คุปต์นิรติชัยกุล, รุ่งนิรันดร์ ประดิษฐ์วรรณ และ เจนจิต แสงศิรินาคะกุล. (2545). สุขภาพจิตของผู้สูงอายุ : สิ่งที่ถูกมองข้าม. *วารสารพัฒนาวิทยาและเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ*, 3: 33-37.
- สมฤดี ธีมกิตคุณ. (2550). *ปัจจัยทางชีวสังคม ที่คนคิดการเกษียณ และคร่ำคร่าในศานากับการเตรียมตัวก่อนการเกษียณอายุทำงานของบุคลากรฝ่ายการพยาบาล โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์*. (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต). สาขาจิตวิทยาพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย.
- สุพัตรา คชาทอง. (2545). *การใช้อินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุ: กรณีศึกษาสมาชิกกลุ่ม OPPY Club*. (ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย.
- สุมาลี สังข์ศรี. (2543). *รายงานสรุปการสัมมนา นโยบายส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตของประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานয়กรัฐมนตรี.
- อรอำไพ บุรานนท์. (2554). *แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามความต้องการของผู้สูงอายุ ศูนย์บริการผู้สูงอายุดินแดง สังกัดกรุงเทพมหานคร*. (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต). สาขาการศึกษาผู้ใหญ่ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย.
- อาชัญญา รัตนอุบลและคณะ. (2552). *การศึกษาสภาพ ปัญหา ความต้องการ และรูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่ผู้สูงอายุของผู้ใหญ่วัยแรงงาน*. กรุงเทพมหานคร. มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย.

- อุสรภาพ กล้าถึก. (2550). *การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ทางสุขภาพของสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ตำบลดงคอน อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท*. (ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาพุทธศาสตร์การพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย.
- เอกพล จันทร์สถิตย์พร. (2551). *การประเมินความต้องการจำเป็นในการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร*. (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต) สาขาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย.
- Farquhar, L. (2010). Wisdom in a learning in retirement institute. *Educational Gerontology*, 36: 641-653.
- Johnson, M.L. and Bungum, T. (2008). Aging adults learning new avocations: Potential increases in activity among educated baby-boomers. *Educational Gerontology*, 34: 970-996.
- Knodel, J. and Chayovan, N. (2008). *Population Ageing and the Well-being of Older Persons in Thailand*. Population Studies Center University of Michigan Institute of Social Research.
- Lamdin, L., and Fugate, M. (1997). *Elder learning new frontier in an aging society*. The Oryx Press, United state of America.
- Lewis, G.M.B. (2010). Education and learning for the elderly: Why, How, What. *Educational Gerontology*, 36: 213-228.
- Ronald, J., Denise, M., Snodgrass, D., and McKenzie, M.D. (1995). *Older adult education*. Greenwood Publishing Group, United state of America.
- Villar, F., Triado, C., Pinazo, S., Celdran, M., and Sole, C. (2010). Reasons for older adult participation in university programs in Spain. *Educational Gerontology*, 36: 244-259.
- World Health Organization. (2002). Active ageing: a policy frame work. *World Health Organization*. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/67215>.
-